

जाहिरातींचे दर.

हातील पन्नावर चोकराची
करावी.

व्यवस्थापक, अर्थ,
'दुर्गाधिवास' पुणे २.

अर्थ

वर्गणीचे दर.

वार्षिक वर्गणी

रु. ४

(टपाल इंग्राल माफ)

किरकोळ अंकात

दोन आणे.

'अर्थ एव प्रधानः' इति कौटिल्यः अर्थमूलौ धर्मकामाविति ।

—कौटिल्य अर्थशास्त्र

संपादक—प्रो. वा. गो. काळे

वर्ष ९

पुणे, बुधवार, तारीख ३० जून, १९४३

अंक २६

महाफुद्ध दारार्शी आले

परदेशी औषधे

दुर्मिळ व महाग झालीं

पण

भिण्याचें कारण नाही !!!

— कारण —

आयुर्वेद रसशाळा पुणे लि०

या देशी औषधाच्या प्रसिद्ध कारखान्यानें
तयार केलेलीं

- रक्तवर्धक,
- उपनाह,
- बालजिवन,
- कॅल्सीप्राल

इत्यादि पेटेंट, स्टॅटर्ड व लोकप्रिय औषधे सात्री पटल्यामुळे

★ डॉक्टर्सहि वापरुं लागले आहेत. ★

औषधे मागवा.

आयुर्वेद रसशाळा पुणे लि०

मुख्य दुकान गणपति चौक, लक्ष्मी रोड, पुणे १.

दि बँक ऑफ इंडिया लि.

[स्थापना : १९०९]

अधिकृत मांडवल	रु.	२,००,००,०००
बसूल झालेले मांडवल	रु.	१,००,००,०००
रिझर्व फंड	रु.	१,२०,५०,०००

मुख्य कचेरी: ओरिएण्टल बिल्डिंग, मुंबई.

मुंबईमधील शाखा: मुलियन एक्सचेंज, कुलाबा, काळबादेवी आणि मलबार हिल.

इतर शाखा: अहमदाबाद (मद. मुख्य ऑफिस), अहमदाबाद (एलिस बिन शाखा), अहमदाबाद (स्टेशन शाखा), अंधेरी (मुंबई शेजारी), वांद्रे (मुंबई शेजारी), कलकत्ता (ब्रॉडव्हे स्ट्रीट, मुख्य ऑफिस), कलकत्ता (बहा बजार), कलकत्ता (चौरंगी स्केअर), जमशेदपूर, कराची, नागपूर (किंग्जवे), नागपूर (इनवागी बजार), पुणे, पुणे शहर, राजकोट, सुरत, भुज (कच्छ).

लंडन एजन्ट्स: वेस्टमिन्सटर बँक लिमिटेड.

डायरेक्टर्स: सर जुर्नालाल धी. मेहता, के. सी. एस्. आय. (अध्यक्ष), श्री. अंबालाल सारामाई, सर जोसेफ के. नार्ट, मि. ए. गेदिस, सर कावसजी जद्दगिर, बॅंगेनेट, के. सी. आय. ई., ओ. बी. ई., मि. दिनशा के. दाजी, श्री. रामनिवास रामनारायण.

करंट डिपॉझिट अकाउंट्स:

दारोजच्या रु. १०० ते रु. १,००,००० रकमेच्या शिल्लकेवर ३% दराने व्याज दिले जाते. रु. १,००,००० वरील व्याज सात योजनेने दिले जाते. सहामाही अखेर व्याजाची किमान रकम ५ रु. पेक्षा कमी झाल्यास व्याज दिले जात नाही. कायम, अन्य मुदतीच्या व सेव्हिंग बँक ठेवी शोभ्य व्याजाने स्वीकारल्या जातात. व्याजाचे दर पत्रद्वारे.

विल्ट व सेटलमेंटसमार्फत बँक एक्सचेंज व ट्रस्टी म्हणून काम करते: सर्व तन्हेचे ट्रस्टीचे काम केले जाते. नियम अर्ज व इतर मागवावेत.

बँकेसंबंधी नेहमीचा सर्वसामान्य व्यवहार केला जातो.

एजन्ट:—टी. आर. लालबाणी.

महाफुद्धाची जाणीव ! कपड्यांच्या खर्चात काटकसर करा. एक वेळ येऊन स्वतःची सात्री करा व पैशाचा मोवदला घ्या.

गिरगांव

मुंबई नं. ४

महिंद्रकर ब्रदर्स

तयार कपड्याचे व्यापारी

बुधवार

चौक,

पुणे

The Deccan Education Society's COLLEGE OF COMMERCE POONA

Affiliated to the University of Bombay, will start work from 30th June 1943.

Registration of names in the First Year and Intermediate Commerce Classes commences from 20th June.

Arrangements have been made for instruction in Kannada and Gujarati.

Hostel Accommodation for eighty students is available.

D. G. KARVE
Principal.

DECCAN INSTITUTE OF COMMERCE POONA. (25 YEARS STANDING).

Opens on Thursday the 1st July. Students admitted for L. C. C., G. D. C., D. Com- (I. M. C.), R. A. (1st part), G. D. C. and A., Short-hand and Type-writing, Classes in the morning and evening. Prospectus free on application,

592/3 Budhwar Peth,
Opp. New English School, POONA. } Secretary.

विविध माहिती

टाटा कंपनीचे दिव्हिडंड

भागाचा प्रकार	सुचविलेला दर
पहिले प्रेफरन्स भाग (प्रत्येक भाग १०० रु. चा)	९ रु. (प्राप्तीवरील कर वजा करणेचा)
दुसरे प्रेफरन्स भाग (प्रत्येक भाग १०० रु. चा)	७ ३/४ रु. (प्राप्तीवरील कर वजा करणेचा)
ऑर्डिनरी भाग (प्रत्येक भाग ७ ५/८ रु. चा)	३ ३/४ रु. (करमाफ)

टिफर्ड भाग
(प्रत्येक भाग ३० रु. चा) १२९ रु. ८ आ. ९ पै (करमाफ)

दिव्हिडंडचा सुचविलेला दर प्रत्येक भागासाठी आहे; भागाची दर्शनी किंमत लक्षात घेऊन शतमानाने किती दिव्हिडंड पडेल ते लक्षात घ्यावे.

टेक्स्टाइल कंट्रोल बोर्ड

कापडाच्या धंद्यावरील सरकारी नियंत्रणाबाबत हिंदुस्थान सरकारने गिरणीवाल्यांशी वाटाघाटी करून योजना ठरविली व तिला अनुसरून दिफेन्स ऑफ इंडिया नियमांसाठी एक हुकूम काढला. २५ सभासदांच्या एक नियंत्रक मंडळाच्या नेमणुकीची योजना त्यांत जाहीर झाली. आतां ह्या मंडळाच्या सभासदांची यादी प्रसिद्ध झाली आहे. श्री. कृष्णराज एम. ठाकरसी हे बोर्डाचे अध्यक्ष नेमण्यांत आले आहेत. कापडाच्या गिरणीवाल्यांचे १५ प्रतिनिधी, ईस्ट इंडिया कॉटन असोसिएशनचा एक प्रतिनिधि, इंडियन सेंट्रल कॉटन कमिटीचा एक प्रतिनिधि, ग्राहकांतर्फे एक प्रतिनिधि, कामगारांच्या हितसंबंधांचे दोन प्रतिनिधी, व्यापाऱ्यांचे दोन प्रतिनिधी, रिजनल कंट्रोल ऑफ रेल्वे प्रॉपर्टीज, अशा तेवीस लोकांच्या नेमणुका झालेल्या असून ग्राहकांचा

आगस्ती एक प्रतिनिधि व हातमागाच्या धंद्याचा एक प्रतिनिधि ह्यांची नावे अद्याप प्रसिद्ध व्हावयाची आहेत.

मुंबई शहरांत स्वस्त कापडाचा पुरवठा

मुंबई शहरांतील स्थानिक नागरिकांस स्वस्त दराने कापड पुरविण्यासाठी मुंबईच्या गिरणीवाल्यांच्या संघाने एक योजना आखली आहे, ती पुढे मुंबईच्या उपनगरांतहि सुरू केली जाण्याचा संभव आहे. रेशनकार्डे दाखल करणारांस प्रत्येकी ठराविक प्रकारचे १८ वार कापड दर सहामाहीस मिळेल. दोन वर्षांवरील परंतु बारा वर्षांसाठी मुलांस प्रत्येकी ९ वार कापड मिळू शकेल. हे कापड वाटण्यासाठी मुंबईच्या वेगवेगळ्या विभागांत मिळून २५ दुकाने उघडण्यांत येणार आहेत.

कापड व सूत ह्यांचे वायद्याचे करार

कापड आणि सूत ह्यांचे वायद्याचे करार बंद करणारा एक हुकूम सरकारने काढला आहे. अगोदरच करण्यांत आलेले वायदे पुरे होण्यास प्रत्येकाची नाही "पुढील कोणत्या तरी तारखेस प्रत्यक्ष माल देण्याचा करार म्हणजे वायद्याचा करार" असा खुलासा हुकूमतां करण्यांत आलेला आहे.

शेतीसुधारांची योजना

ग्रेट ब्रिटनमधील शेतीसुधारांसाठी एक चार वर्षांची योजना आखण्यांत येत आहे.

चेक्सची देवघेव

मुंबई बँकर्स क्लिअरिंग हाऊसमध्ये १८ जून अखेर संपलेल्या आठवड्यांत २९ कोटी, ३९ लक्ष रुपये किंमतीच्या १,२२,४०१ चेक्सची देवघेव झाली.

पेट्रोल पंपची सोबरेल

सोबरेल तेलार मोटार चालविण्याचे प्रयोग पनामरम (मलबार) येथे मि. नायर हे करीत आहेत व त्यांत त्यांस यश येत आहे, असे समजते. एक गॅलन सोबरेलावर २६ ते ३० मैल मोटार चालू शकते, असे त्यांचे म्हणणे आहे.

जर्मनीमध्ये लाकडाचा तुटवडा

लाकडे जाळून प्रोड्यूसर गॅसवर चालणाऱ्या बहानांची संख्या जर्मनीमध्ये इतकी वाढली आहे की, आतां तेथे लाकडाचा तुटवडा पडू लागला आहे.

स्ट्रॉ प्रॉडक्ट्स लि., भोपाळ

१९४२ अखेर वरील कंपनीस ७ ३/४ लक्ष रुपये नफा झाला. तिने ५०% दराने दिव्हिडंड वाटले. गेल्या वर्षाचा दिव्हिडंडचा दरहि ५०% च होता. १९३९ साली कारखाना सुरू झाला व भागीदारांस एवढ्यांतच त्यांच्या भांडवलावर १२०% रकम मिळाली आहे. ७ ३/४ लक्ष रुपयांच्या भांडवलावर ९ लक्ष रुपये दिव्हिडंड वाटले गेले आहे.

शेतकऱ्यांस चांगल्या बियांचा स्वस्त दराने पुरवठा

हिंदुस्थान सरकारने मुंबई सरकारास, शेतकऱ्यांस सवलतीच्या दराने सुधारलेल्या धान्यांचे बी वाटण्यासाठी २,२१,४९९ रुपये दिले आहेत. १९४२-४३ मध्ये अस्सल बी सरेदीसाठी मुंबई प्रांताच्या शेतकी सात्याचे हवाली ११,१२,००० रुपये करण्यांत आले होते. शेतकऱ्यांना दिलेल्या सवलतीमुळे सरकारावर ४,१७,००० रुपयांच्या सर्चाचा बोजा पडला. चालू मोसमांतहि सवलती चालू ठेवण्यांत येणार आहेत व त्याप्रतिबंध येणारा तोटा सुमारे ३,३०,००० रुपये भरेल.

अनुक्रमणिका

<p>१ विविध माहिती ... २०२</p> <p>२ सहकारी इन्स्टिट्यूटचा रौप्यमहोत्सव २०३</p> <p>३ सहकारी प्रश्नांची चर्चा २०४</p> <p>४ दुधाच्या भेसळीस बंदी २०४</p> <p>५ जनावरांच्या रकनाचा मनुष्यास उपयोग २०४</p> <p>६ स्फुटाविचार ... २०५</p> <p>मुंबई सहकारी विमा सोसायटी, लि.—रस्त्यावरील</p>	<p>वहानक वाढविण्याचा सल्ला—मुंबईतील गिरण्यांची साप्ताहिक सुटी—कापड व सून बाजारात कायदा बंदी</p> <p>७ भांडवल विकण्यास सरकारी परवानगी २०६</p> <p>८ शेतकऱ्यांची आर्थिक परिस्थिति व कर्जबाजारीपणा २०७</p> <p>९ बँकर व त्यांची कर्तव्ये २०८</p>
--	--

अर्थ

बुधवार, ता. ३० जून, १९४३

मुंबई प्रांतिक सहकारी इन्स्टिट्यूटचा रौप्यमहोत्सव

२५ वर्षांचा आढावा

मुंबई प्रांतिक सहकारी इन्स्टिट्यूटची स्थापना जुलै, १९१८ साली झाली, त्या गोष्टीस येत्या जुलैमध्ये २५ वर्षे पुरी होतील. ता. १३ जुलै रोजी इन्स्टिट्यूटचा रौप्यमहोत्सव साजरा करण्यांत येणार आहे. इन्स्टिट्यूटच्या कार्याचे क्षेत्र संबंद मुंबई प्रांत हे असल्याने व इन्स्टिट्यूटने संबंद प्रांतामध्ये गेली २५ वर्षे सहकारी प्रचाराचे काम अविरत केले असल्याकारणाने, इन्स्टिट्यूटच्या रौप्यमहोत्सवांत मुंबई प्रांतातील सर्व सहकारी संस्थांनी सहभागी व्हावे व उत्सव सर्व ठिकाणी साजरा करण्यांत यावा, हे उचित आहे. ज्युबिलीचा मुंबईमधील मुख्य कार्यक्रम ज्युबिलीच्याच दिवशी, म्हणजे ता. १३ जुलै रोजी, होणार असला तरी इतर ठिकाणी तो त्याच दिवशी झाला पाहिजे, असे नाही. स्थानिक सोयी-गैरसोयी लक्षांत घेऊन त्याचा दिवस निश्चित करण्यांत यावा. इन्स्टिट्यूटने गेल्या पंचवीस वर्षांत अनेक अडचणींना तोंड देऊन भरीव कामगिरी केली असली, तरी रौप्यमहोत्सव मोठ्या प्रमाणावर साजरा करण्यास सद्यस्थिती अनुकूल नाही हे कोणीहि मान्य करील. तथापि, ठिकठिकाणचे सहकारी कार्यकर्ते सभा भरवून ज्युबिली साजरी करतील, अशी अपेक्षा आहे.

प्रांतिक सहकारी इन्स्टिट्यूटच्या प्रत्यक्ष स्थापनेचे श्रेय कोणास यावयाचे, हे ठरविणे कठीण आहे. १९१७ साली भरलेल्या मुंबई प्रांतिक सहकारी परिषदेने रा. ब. एस. एस. तालमाकी हांच्या "सहकारी सोसायट्यांची सामाजिक व शैक्षणिक कार्ये" हा निबंधास अनुसरून इन्स्टिट्यूटच्या स्थापनेस मान्यता देणारा ठराव पास केला. इन्स्टिट्यूटच्या स्थापनापत्रकांत तिचे प्रमुख उद्देश साळीलप्रमाणे नमूद करण्यांत आले होते:—(१) सर्व प्रकारच्या सहकारी उपक्रमांस प्रोत्साहन देणे, (२) सहकारी प्रचार, शिक्षण व चौकशी ही अंगावर घेणे व (३) सहकारी चळवळीसंबंधी सहकारी लोकांचे स्पष्ट मत निर्भाडपणे मांडणे. इन्स्टिट्यूटच्या पटनेत पुढे दोनदा महत्त्वाचे बदल झाले, तरी संस्थेचे मूळ उद्देश विशेष बदललेले नाहीत. मि. एस. ए. नेटवी हांनी बॉंबे को-ऑपरेटिव्ह काउन्सिलच्या सप्टेंबर, १९१७ च्या

अंकांत एक लेख लिहून, सर होरेस वूडकेट हांनी आयर्लंडमध्ये स्थापलेल्या संस्थेच्या स्वरूपाची संस्था येथे स्थापवावी, असे सुचविले होते. इन्स्टिट्यूटच्या स्थापनापत्रकाच्या प्रसिद्धीकरणानंतर त्यांनी ह्याच विषयावर पुनः जून, १९१८ मध्ये लेख लिहून त्याच्या प्रातिनिधिक मध्यवर्ती संस्थेच्या महत्त्वाचे विवरण केले.

सहकारी चळवळ ही वस्तुतः लोकांची चळवळ आहे व ती-वरील सरकारी अधिकारी हा तात्पुरता, लोकांमध्ये सहकाराची बीजे नीट रुजेपर्यंतचाच आहे, अशी सरकारची प्रारंभीची भूमिका होती. लोकांना अनुभव मिळून सोसायट्या स्वतःचे पायावर उभ्या राहू लागल्या, म्हणजे रजिस्ट्रारच्या नियंत्रणाचे कारण उरणार नाही अशी कल्पना होती. रजिस्ट्रारकडे सहकारी चळवळीचे नियंत्रण होते, ते हळुहळु इन्स्टिट्यूटकडे म्हणजे सहकारी चळवळीच्या प्रातिनिधिक संस्थेकडे यावे, अशी अपेक्षा होती, असे दिसते. गेल्या पंचवीस वर्षांचे अवधीत ह्यासंबंधांत किती प्रगति झाली आहे? सहकारी चळवळीने किती मूळ भरले आहे? सरकारी देखरेखीची आवश्यकता कितपत नाहीशी झाली आहे? सहकाराची मुख्य कल्पनाच हिंदी मनोवृत्तीशी विसंगत आहे काय? इत्यादि प्रश्नांचा विचार करण्यास इन्स्टिट्यूटचा पाव शतकाचा इतिहास उपयुक्त होणार आहे.

सहकारी चळवळ यशस्वी होण्यावरच हिंदी शेतकऱ्यांची सर्वांगीण उन्नति अवलंबून आहे, असे कित्येक वेळा म्हटले जाते. सहकाराचा अवलंब केल्याने सर्व प्रश्न चुटकीसरशी सुटतील असेहि विधान कधी कधी केले जाते. हिंदी सहकारी चळवळीचा इतिहास काय सांगतो? हिंदुस्थानातील सहकारी चळवळीचा पाया सरकारी नेतृत्वाखाली घालण्यांत आला व प्रांतिक सरकारे ह्या चळवळीवर देखरेख करण्यासाठी स्वतंत्र सहकारी खाती चालवितात. खेडेगावी पतपेढ्यांची प्रगति शहरी सोसायट्यांचे मानाने असमाधानकारक आहे. शेतीच्या उत्पात्ताचा अनिश्चितपणा हे त्याचे प्रमुख कारण आहे. केवळ शेतीस स्वस्त भांडवलाचा पुरवठा केल्याने शेतकऱ्यांचा प्रश्न सुटत नाही. त्याच्या आर्थिक प्रश्नास जितक्या बाजू असतील, तितक्या बाजूनी त्यावर उपाययोजना केली पाहिजे. शेतीचे उत्पादन वाढले पाहिजे, शेतकऱ्यास काटकसरीचे महत्त्व पटले पाहिजे व त्याची कार्यक्षमता वाढली पाहिजे. शेतीसुधारणा म्हटली म्हणजे शेतांच्या तुकड्यांचा विन-किफायतशीर आकार, चांगल्या बियांचा पुरवठा, लागवडीच्या पद्धतीत सुधारणा, सतांचा पुरवठा, पाणीपुरवठा, इत्यादि प्रश्न उपस्थित होतात. तयार होणाऱ्या माळाची पद्धतशीर विक्री, जोडघंदे, ह्याहि बाबींचा विचार करणे जरूर होते. सहकारी पतपेढ्यांनी शेतकऱ्यांस कर्जे दिल्याने केवळ ह्या सर्व गोष्टी घडून येतील काय? आणि त्या घडून आल्याखेरीज शेतकऱ्यांची पत वाढून त्यांस कर्जे तरी कशी मिळणार? ग्रामसुधारणेचा प्रश्न हा एक व्यापक प्रश्न असून सहकार हाच एक त्यावर तोडगा आहे व त्याचे सहाय्यानेच ग्रामसुधारणेचे कार्य सुकर होऊ शकेल, असे रिझर्व बँकेचे निश्चित मत आहे. प्रांतिक सरकारांनी ह्या दृष्टीने आपले धोरण आतां आंखलेले आहे. तथापि, शेतकऱ्यांच्या उन्नतीचा प्रश्न इतका विकट व महत्त्वाचा आहे, की तो कोणत्याहि उपायाने तांतडीने सुटण्याजोगा नाही, हे लक्षांत ठेवले पाहिजे व कार्यकर्त्यांनी निराश होत कामा नये.

व्यापक सहकारी कार्यक्षेत्रांत काम करण्यासाठी उत्साही, तज्ज्ञ व निष्ठावंत लोकांचीच आवश्यकता आहे, ती पुरी पाहण्याचा प्रयत्न इन्स्टिट्यूट करित आली आहे. इन्स्टि-

ट्यूटची घटना गेल्या पंचवीस वर्षांत दोनदा बदलली असली, व तिच्या कार्यपद्धतीत व व्यवस्थेत बदल होत गेला असला तरी तिचे उद्दिष्ट बदललेले नाही. तिच्या शाखा, तिच्या सभासदांची वर्गबारी, तिची व्यवस्थापक मंडळं, तिची कामगिरी, तिची नियतकालिक, तिचे मंडळात, तिच्या आर्थिक पहाण्या, प्रचार-देशरेख व सहा, इतर प्रांतिक सहकारी चळवळींशी तिचा दुवा, तिची आर्थिक परिस्थिती, इत्यादि बाबतीत काळ व परिस्थिती ह्यांस अनुसरून फेरबदल होत गेले असले, तरी तिने आपले ध्येय कायम ठेवलेले आहे. इन्स्टिट्यूटच्या कारभागांत लक्ष घालण्यास मुंबई शहर व प्रांत ह्यांतील निष्ठावंत सहकारी कार्यकर्ते आजवर मिळत गेले, तसेच ते इन्स्टिट्यूटला पुढे लाभोत्, अशीच सहकारी हितसंबंधी लोकांची इच्छा असणार हे उघड आहे. बिनसरकारी कार्यकर्त्यांचा उत्साह कायम टिकावा, असे धोरण सरकारने सतत ठेवावे म्हणजे नवीन कार्यकर्त्यांस हुरूप वाटेल. सहकारी चळवळ सर्वस्वी लोकांच्या हाती जाण्यास पुरेसे उत्साही व लायक कार्यकर्ते हवेत, ते निर्माण होण्यासाठी अनुकूल वातावरण असणे अत्यंत जरूर आहे. प्रांतिक सहकारी इन्स्टिट्यूटवर आलेली गंडांतरे टाटून तिचे प्रातिनिधिक स्वरूप कायम टिकविण्यास कित्येक सहकारी पुढाऱ्यांचे श्रम कारणीभूत झालेले आहेत. इन्स्टिट्यूटच्या इतिहासाचा पुढचा टप्पा ह्यापेक्षाहि अधिक उज्वल होईल, अशी आम्हांस आशा आहे.

जनावरांच्या रक्ताचा मनुष्यास उपयोग

मनुष्याच्या रक्ताचे 'ओ', 'ए', 'बी' व 'ए-बी' असे चार गट पडतात व प्रत्येक माणसाचे रक्त ह्यांपैकी कोणत्या तरी प्रकाराचे असते. रक्तमाव अतिशय झाला म्हणजे किंवा काहीं शस्त्रक्रियांचे वटी रक्तांतराची आवश्यकता असते, व ज्याचे अंगांत रक्त घालावयाचे त्याचे व ज्याचे रक्त दुसऱ्याचे अंगांत घालावयाचे त्याचे अशा दोघांचेहि रक्त एकाच गटाचे अथवा प्रकाराचे असणे लागते. इंपीरिअल व्हेटरिनरी रिसर्च इन्स्टिट्यूट, इझतनगर येथे जनावरांच्या रक्ताची पहाणी चालू आहे. माणसाप्रमाणे जनावरांहि तशाच प्रकारांचे रक्त असते असे आढळून आले आहे. ह्या माहितीचा उपयोग जनावरांची पैदास सुधारण्याकडे तर होईलच, परंतु माणसांसहि त्याचा उपयोग होण्याजोगा आहे. रक्तांतरासाठी दुसऱ्या माणसाचे रक्त सध्या घेण्यांत येते, त्याऐवजी एकाद्या जनावराचे रक्त वापरतां आले तर फारच मोठी सोय होणार आहे. रक्ताच्या बँकांत जनावरांच्या रक्ताच्या ठेवी ठेवतां येऊन, मनुष्यप्राण्याचा जीव बचावण्यास त्याचा उपयोग होईल.

शेतकी कॉलेजांतील विद्यार्थ्यांच्या शेतकामास वेतन

बॅंगोल ऑग्निकल्चरल इन्स्टिट्यूटमधील बी. ए.जी.च्या अभ्यासक्रमांत, विद्यार्थ्यांनी कॉलेजच्या वेळेच्या बाहेर शेतकाम केल्यास त्यांस प्रत्येक तासास २ आ. ६ पै वेतन मिळावे, अशी व्यवस्था आहे. आठवड्यांतून अशा प्रकारे त्यांना आठ तास काम करतां येईल. ह्या योजनेमुळे विद्यार्थ्यांस शेतकाम करण्यास उत्तेजन मिळते व त्यांच्या शिक्षण सर्वांचा काहीं भागहि वसूल होतो.

सायप्रस बेटांतील हिंदी सैनिक

सायप्रस बेटांतील हिंदी सैनिक तेथे अत्यंत लोकप्रिय झाले आहेत. सर्वच हिंदी लोकांना हस्तसामुद्रिक कळते, असे तद्देशीयांना वाटते. त्यांना हिंदी सैनिकांचा मलसांब फार आवडतो.

सहकारी प्रश्नांची चर्चा

अखिल भारतीय सहकारी इन्स्टिट्यूट्स असोसिएशन व हिंदी प्रांतिक सहकारी बँकांची असोसिएशन ह्यांच्या स्टॅंडिंग कमिट्यांची संयुक्त सभा एप्रिल, १९४३ अखेर मद्रास येथे भरली होती. सभेने मंजूर केलेल्या ठरावांतील महत्वाच्या ठरावांचा सारांश खाली दिला आहे.

(१) धान्य व इतर जिनसांच्या वाटणीसाठी सहकारी संस्थांचा उपयोग शक्य तितका करून घेण्यांत यावा.

(२) युद्धोत्तर पुनर्घटनेतील सहकाराचे स्थान लक्षांत घेतां, युद्धोत्तर पुनर्घटनेसाठी सरकारने नेमलेल्या कमिट्यांवर सहकारी चळवळीचे काहीं प्रतिनिधी सरकारने नेमावे.

(३) उत्पादकांच्या व उपभोक्त्यांच्या सहकारी सोसायट्या एकमेकांच्या हिताच्या दृष्टीने जोडल्या जाणे इष्ट आहे. त्या जोडल्या जाण्यास उत्तेजन देण्यांत यावे.

(४) (अ) वेगवेगळ्या प्रकारच्या सोसायट्यांतील व वेगवेगळ्या दर्जाच्या नोकरांसाठी किमान शैक्षणिक लायकी निश्चित करण्यांत यावी. (ब) निरनिराळ्या दर्जाच्या नोकरांच्या पगाराचे मान ठरविण्यांत यावे व बदलीबाबत नियम करण्यांत यावेत. (क) प्रांतिक, मध्यवर्ती व मोठ्या अर्बन बँका ह्यांनी नोकरवर्गासाठी आपल्या आर्थिक परिस्थितीस अनुरूप अशा प्रॉव्हिडंट फंडाच्या योजना अंमलांत आणाव्या. (ड) तात्पुरती, हकाची व वैयक्तिक रजा मिळण्याची तरतूद करावी. (इ) सहकारी नोकरांचे बाबतीत शिस्त राखण्याचे नियम करावेत व (फ) नोकरांच्या नोकरांचे व वर्तणुकीचे अद्यावत रेकॉर्ड ठेवावे.

(५) स्त्रियांच्या सहकारी सोसायट्या स्थापन करण्यांत याव्यात व तें नीट घडून यावे ह्यासाठी स्त्री-इन्स्पेक्टर व स्त्री-असि. रजिस्ट्रार नेमण्यांत यावेत.

(६) युद्धकार्यास लागणाऱ्या जिनसांचे तूर्त उत्पादन करून पुढे औद्योगिक सहकारी सोसायट्यांचे स्वरूपांत चालू रहातील असे सोईस्कर सेडेगांवी धंदे सहकारी तत्वावर चालू करण्याकडे सहकारी सात्यांनी लक्ष पुरवावे व त्यासंबंधांत त्यांनी औद्योगिक सात्यांचा सहा घ्यावा.

(७) वेगवेगळ्या प्रकारच्या सोसायट्यांचे हिशेब ठेवण्याचे पद्धतीत प्रकारवार एकवाक्यता आणण्याचा प्रयत्न करण्यांत यावा.

(८) शेतकी सोसायट्यांस स्वस्त व्याजाच्या दराने भांडवलचा पुरवठा व्हावा, अशी सास सोय रिव्हर्व बँकेने करावी.

(९) प्रांतिक सहकारी बँकांना कर्जे देण्याची रिव्हर्व बँकेची योजना तिने जानेवारी, १९४२ मध्ये जाहीर केली, त्याचा फायदा मोसमांतील शेतीच्या व्यवसायांस होण्याजोगा असला तरी बँकेने देऊ केलेल्या सवलतीचा फायदा बँकांनी पुरेपूर घेतलेला नाही. सध्या शेतीच्या मालाच्या किंमती चांगल्या आहेत, तेव्हा गोडाउन्स बांधण्यास सरकारने कर्जे व मदत देऊन ही योजना यशस्वी होण्यास मदत करावी.

स्फुट विचार

मुंबई सहकारी विमा सोसायटी, लि.

वरील सहकारी विमा सोसायटीची स्थापना १९३० साली झाली. तिची १३ वी वार्षिक सभा नुकतीच भरली होती. सोसायटीच्या पटावर आतां ११ हजार सभासद झाले आहेत. १९३९ अखेर सभासदांची संख्या ७,९१५ होती, १९४० अखेर ती १०,४८४ झाली होती. सहकारी विम्याचे हेतू मुख्यतः जॉइंट स्टॉक विमा कंपन्यांचेपेक्षा विमा स्वस्त करणे, विमा संस्था व विमेश्रद्धांचे मधील मध्यस्थ शक्यतोवर कमी करून काम मिळविण्याचा सर्व उतरविणे, प्रीमियमचे हते कमी करणे, जाहिरातीचे व इतर सर्व ह्यांत बचत करणे, रद्द होणाऱ्या पॉलिसींची संख्या मर्यादित राखणे, विम्यांतील अटी सौम्य ठेवणे, सोड किंमतीचे बाबतीत सट्टापणा राखणे, इत्यादि आहेत. प्रत्येक प्रांतांत एक सहकारी विमा सोसायटी असावी, सर्व प्रांतिक सोसायट्यांचे अखिल भारतीय फेडरेशन करून रीइन्स्युरन्सची व्यवस्था करावी, सहकारी स्वात्यांनी अशा सोसायट्यांचे स्थापनेस उत्तेजन द्यावे, सहकारी चळवळीचे मार्फतच शक्यतोवर सहकारी विमा सोसायट्यांनी विम्याचा प्रचार करून काम मिळवावे, इत्यादि गोष्टी सहकारी विमा सोसायट्या यशस्वी होण्याचे दृष्टीने सुचविण्यांत आलेल्या आहेत. सहकारी विम्याचे बाबतीत मुंबई व मद्रास प्रांत आणि हैद्राबाद संस्थान ह्यांत बरी प्रगति झालेली आहे. प्रांतिक व सेंट्रल बँका माळाचे तारणावर कर्जे देतात त्यांचा विमा उतरण्यासाठी आगीचा व इतर विमा उतरणारी सहकारी सोसायटी चांगल्या तऱ्हेने चालू शकेल. मद्रास प्रांतांत असे काम करण्यासाठी एक सोसायटी स्थापन झालेली आहे. तथापि, एकंदरीने पहातां सहकारी विमा सोसायट्यांची प्रगति, त्यांची संख्या व त्यांस मिळणारे काम ह्या दृष्टीने ह्यापेक्षा जलद व्हावयास पाहिजे. मुंबईच्या विमा सोसायटीस १९४२ मध्ये १९४१ च्या मानाने कमी काम मिळाले, तरी चांगल्या तऱ्हेने काम करण्यावरच तिने भर दिलेला असून, सर्व्हि कमी केला आहे आणि १९४२ अखेर विमा स्वार्ती फंडांत २ लक्ष रुपयांची भर पडून तो १६३ लक्ष रुपये झाला आहे असे कंपनीच्या अध्यक्षानीं तिच्या वार्षिक सभेत सांगितले.

रस्त्यावरील वहातुक वाढविण्याचा सल्ला

बेस्टर्न इंडिया ऑटोमोबाइल असोसिएशनची वार्षिक साधारण सभा गेल्या आठवड्यांत मुंबई येथे भरली होती, त्यावेळी अध्यक्ष, मि. पॅटक, ह्यांनी आपल्या भाषणांत हिंदुस्थान सरकारने मोटारींचा कारखाना काढण्याची व्यवस्था करावी, असे सुचविले. व्यापार आणि उद्योगधंदे ह्यांची वाढ होण्यास रस्त्यावरील वहातुक वाढणे आवश्यक आहे व रेल्वेच्या बरोबर रस्त्यांकडेही सरकारने लक्ष दिले पाहिजे, असे त्यांनी सांगितले. आज रेल्वेजप्रमाणे रस्त्यांचीही सोय असती, तर लष्करी वहातुकांसाठी रेल्वेचा उपयोग करून नागरिकांच्या सोयीसाठी रस्त्यांनी वहातुक करता आली असती. परंतु रेल्वेच्या वाढीकडे लक्ष देताना वहातुकीच्या इतर प्रकारच्या मार्गांकडे दुर्लक्ष झाले व आतां रेल्वेजवर सर्वच वहातुकीचा बोजा पडला आहे. पॉवर अल्कोहोलच्या उत्पादनास सरकारने बेअर उत्तेजन देऊन पेट्रोलचा पुरवठा वाढवला असता, तर सध्याची पेट्रोलची अडचण कमी

झाली असती असे सांगून, अजूनही वेळ गेलेली नाही असे मि. पॅटक हे म्हणाले. मोटारींच्या तुटवड्याबद्दल बोलताना ते म्हणाले, की हिंदुस्थानांत मोटारींचा कारखाना स्थापन करण्याचा सरकारने कसून प्रयत्न करावा व कारखानदार ह्या योजनेत भांडवल गुंतविण्यास तयार असतील, त्यांस सरकारने सर्वतोपरी सहाय्य करावे. मोटारींच्या कारखान्याची कल्पना कांहीं वर्षांपूर्वी निघून त्यासाठी कांहीं मंडळींनी पैशाची व इतर व्यवस्थाहि केली होती, परंतु ती योजना मूर्त स्वरूपांत कशी येऊ शकली नाही, हे 'अर्थ'च्या वाचकांस स्मरत असेलच.

मुंबईतील गिरण्यांची साप्ताहिक सुटी

मुंबई प्रांतांतिल हैद्रो इलेक्ट्रिक कंपन्यांच्या विद्युद्दुहांवर पटणारा विजेच्या उत्पादनाचा ताण कमी कसा करता येईल, ह्यासंबंधी हिंदुस्थान सरकारचे त्यासंबंधांतिल अधिकारी विचार करित आहेत. पाण्याच्या आघाताचे सहाय्याने वीज निर्माण करणाऱ्या (हैद्रो इलेक्ट्रिक) कंपन्या मुंबई प्रांतांत स्थापन झाल्या व चालू आहेत, त्या म्हणजे टाटा हैद्रो-इलेक्ट्रिक, आंध्र व्हेली व टाटा पॉवर ह्या होत. ह्या तीनही कंपन्या घाटांतील पावसाचे पाणी उंच ठिकाणी साठवून व ते खोल खोल्यांत नेऊन त्याच्या सहाय्याने वीज निर्माण करितात. मुंबईच्या गिरण्या व ट्राम्वे, आगगाड्या, दिवे इत्यादींस ह्याच विजेचा पुरवठा होतो व पुणे शहरातहि हीच वीज सेठवलेली आहे. ह्या विजेवर चालणाऱ्या कारखान्यांत मुंबईच्या गिरण्यांचे ग्राहक ह्या नात्याने फार महत्त्वाचे स्थान आहे. गिरण्यांनी आपले कामाचे दिवस वाटून घेऊन वर आठवड्यास एकाच दिवशी सुटी घेऊं नये, म्हणजे विद्युद्दुहांवर ताण कमी पडेल, अशी एक सूचना पुढे आली आहे. गिरण्यांचे मालक त्यास प्रतिकूल नाहीत व कामगारांचेकडून त्या सूचनेस विरोध होईल अशी कल्पना होती तीहि फोल ठरली आहे, असे समजते. म्हणजे आतां लवकरच रविवार हा सार्वत्रिक सुटीचा दिवस रहाणार नाही; एकूण कामगारांच्या एक सप्तमांशाइतके कामगार आळीपाळीने दररोज घरी रहातील. मुंबईमधील ट्राम्वेच्या व इतर वहातुकीवरील ताणहि त्यामुळे सारखा वांटला जाईल.

कापड व सूत बाजारांत वायदेवंदी

कपाशीच्या बाजारांत वायद्याचे आणि तेजीमंदीचे व्यवहार कांहीं आठवड्यांपूर्वी सरकारी वट्टकुमाने बंद केल्याचे वाचकांस आठवत असेलच. आतां कापड व सूत बाजारांत वायद्याच्या देवघेवी बेकायदेशीर ठरविणारा नवा हुकूम निघाला आहे तो पहिल्या हुकूमाचा क्रमप्राप्त परिणामच होय. युद्धकालीन परिस्थितीत कपास व कापड ह्यांच्या तुटवड्यामुळे उत्पन्न होणारी बाजारभावांची वाढ नियमित करणे जरूर असते. परंतु जोपर्यंत गिरणीवाल्यांस लागणाऱ्या व त्यांजकडून घाऊक बाजारांस पुरविल्या जाणाऱ्या जिनसा सट्टे सेट्टणाऱ्यांच्या ताबडतून सोडविल्या जात नाहीत तोपर्यंत मिन्हाईक व घोड्या प्रमाणांत गिरणीवाले व व्यापारी यांचाही नाइलाज होतो, व सर्वांनाच अवास्तव किंमती द्याव्या लागतात. आतां कपाशीपासून तो कापडापर्यंत सर्व बाजारांतून सट्टेवाल्यांचे उच्चाटन झाल्याने उपलब्ध माळाची विभागणी व निरनिराळ्या तऱ्हांचे बाजारभाव ह्यांमध्ये पद्धतशीर घोरप स्वीकारणे शक्य होईल. सट्टेबाजारांतच युद्धकालीन नियंत्रण इतके कमप्राप्त व न्याय्य

आहे की त्यामुळे काही थोड्या टोकांचा नेहमीचा बंदा बंद होतो म्हणून त्यास विरोध करणे योग्य नाही. वास्तविक पहाता 'वेगनास्ति-वेगनास्ति, फरक (डिफरन्स) पावा हे विनंति,' अशा तऱ्हेचे व्यवहार कायद्याच्या व उपयुक्तेच्या अगदी कडेचे समजणे पाहिजेत. त्याचे वेळापत्रेही जुगारवाजात केव्हा पर्य-वसान होईत हे सांगता येत नाही. परंतु ज्यावेळी मागणीच्या मानाने पुरवठा कमी-अधिक करण्याची शक्यता असते तेव्हा निदान तात्त्विक दृष्ट्या तरी मुदतबंदीच्या सरेया व विक्रीचा हाची उपयुक्तता मान्य करावी लागते. पुढे मागणी कमी-जास्त होणार असेल त्या मानाने आजच पुरवठा जास्त-कमी करण्याची तरतूद केल्यास उत्पादक व गिऱ्हाईक ह्या दोहोंसही सोयीचे असते. परंतु माटाच्या तुटवड्यामुळे आणि मागणीतील वाढी-मुळे युद्धकाळी असा मेळ बसणे मुळातच अशक्य असल्याने बायद्याच्या व्यवहारांस सरोसर जागाच रहात नाही. हे ध्यानांत घेऊन आता कापडापुरती तरी सरकारने सड्देबाजी थांबविली हे योग्य होय.

विक्रीस काढलेले भांडवल विकण्यास सरकारची परवानगी पाहिजे

डिफेन्स ऑफ इंडिया नियमांचे स्पष्टीकरण

हिंदुस्थान सरकारने १४ वा डिफेन्स ऑफ इंडिया नियम म्हणून कंपन्यांच्या उभाणीवर बंधन घातले; त्यास एक महिना झाला. ह्या नियमाचा अर्थ पुरेसा स्पष्टपणे लोकांस कळला नाही, हे सरकारच्या नजरेस आल्यावरून, ह्या संबंधातील भेसभ्रम दूर करण्यासाठी सरकारने आता सुलासा प्रसिद्ध केला आहे. मध्य-वर्ती सरकारचे पूर्वसंमतीशिवाय लिमिटेड कंपन्यांनी भाग विकू नयेत, असा निर्बंध नियमाने घातला आहे. ही विक्री भागाचा अर्ज मंजूर केला व तो मंजूर केल्याचे भागीदारास कळविले म्हणजे पुरी होत. तेव्हा, १७ मे १९४३ नंतर भागाचा अर्ज मंजूर केला अथवा अर्जमंजुरी भागीदारास कळविली तर त्यास सरकारची पूर्वसंमति हवी. कंपनी स्थापन करतेवेळी, तिच्या मेमोरँडम ऑफ असोसिएशनवर सहा करणारे सभासद आपण किती भाग विकत घेणार हे लिहितात व अशा भागांस इतर भागांप्रमाणे टायरेक्टरांची मंजुरी बगैरे लागत नाही. मेमोरँडम नोंदण्यांत आला, की त्यावर सही करणाऱ्या सभासदांस भाग इश्यू केले, असाच अर्थ होतो. मेमोरँडम ऑफ असोसिएशनवर सही करणारांस एकूण एक हजार रुपयांपेक्षा ज्यास्त रकमेचे भाग दिलेले नसल्यास, अशा मेमोरँडममधील भागीदारांस सरकारच्या पूर्वसंमतीची आवश्यकता नाही, असा हुकूम सरकारने काढला आहे. त्यामुळे नवीन कंपन्यांच्या मामुली स्थापनेस असलेली अडचण दूर होईल; फक्त त्यांचे मेमोरँडममधील भागीदारांनी घेतलेले भांडवल १ हजार रुपयांपेक्षा अधिक असता कामा नये. ते तसे असल्यास, डिफेन्स ऑफ इंडियाच्या १४ व्या नियमा-साली तो गुन्हा होईल व असा मेमोरँडम नोंदण्याचा प्रयत्न करणारावर हा गुन्हा करण्याचा प्रयत्न केल्याचा आरोप येईल. १४ वा नियम जाहीर होण्यापूर्वीच काही कंपन्यांची शेअर-विक्री चालू असेल तर ती त्यांस सरकारची पूर्वसंमति मिळेपर्यंत स्थगित करावी लागेल. कित्येक कंपन्यांचे काही भांडवल सपलेले नसते. विक्रीस काढलेले भांडवल (इश्यूड कॅपिटल) ह्याचा

होणारा सामान्य अर्थ येथे लागू पडत नाही, व नियम जाहीर होण्यापूर्वीचामुनच आमची शेअरविक्री चालू आहे, असे त्या कंपन्यांना म्हणता येणार नाही. सरकारची संमति मागतेवेळी कंपन्यांनी एक्झॅचिन्स ऑफ कॅपिटल इश्यूज, रिनिन्स डिपार्टमेंट, गव्हर्नमेंट ऑफ इंडिया, न्यू दिल्ली ह्या अधिकाऱ्यांकडे आपल्या नियोजित शेअर विक्रीचा व त्यामागील उद्देशाचा संपूर्ण तपशील पाठवावा. उद्देश देताना कच्चा माळ, पक्का माळ, यंत्रसामुग्री, इत्यादीपैकी कशाची आवश्यकता आहे, हे स्पष्ट करावे.

सुर्वे प्रांतांतील युद्धप्रयत्न

जिल्हा	एप्रिल १९४३ मधील जमा				
	युद्ध वेगणी फंड	रेडक्रॉस फंड	डिफेन्स सेव्हिन्स सर्टिफिकेट	३% डिफेन्स बॉन्ड	विन व्याजाचे रोखे
सेडा	१,०३८	१,०४३
सुरत	१,४७९	१,४१०
ठाणे	८००	५,९०४
नगर	९२८	२१,२४०	७८०	१,५००	...
पू. स्तानदेश	८७०	३५,०१६
प. स्तानदेश	५८	१,४४४
पुणे	११,५७१	७९६	२१,०६०	२६,०००	३५०
सोलापूर	८०२	३७	२,०१०	१२,०००	...
बेळगांव	४०	२५,८४६
विजापूर	१९०	३५	१४०
कानडा	४	७०२	१,२४१
रत्नागिरी	३९५	३२०	७१०

हिंदी कस्टम्सचे उत्पन्न

	रु.
एप्रिल, १९४३	३,००,००,०००
मे, १९४३	२,९७,००,०००
मे, १९४२	९,६३,००,०००
एप्रिल व मे, १९४३	८,५२,००,०००
एप्रिल व मे, १९४२	७,६५,००,०००

अमेरिकेचा प्रचंड युद्धसर्व

मे १९४३ मध्ये अमेरिकेचा रोजचा सरासरी युद्धसर्व २ अब्ज, ८३३ कोटी रुपये होता. एप्रिलमधील रोजच्या सर्वांच्या मानाने हा आकडा ३० लक्ष डॉलर्सनी मोठा आहे.

बायबलांचे युद्धसहाय्य

बायबल ग्रन्थाने कित्येक समरभूमी पाहिल्या आहेत. सैनिकांच्या शिक्षांत राहून तो आपली कामगिरी आजवर बजावत असे, परंतु युद्धसहाय्यास त्याचा आता प्रत्यक्ष हातभार लागणार आहे. न्यूयॉर्कच्या अमेरिकन बायबल सोसायटीने बायबल छापण्याच्या, २० टन प्लेट्स ३ हजार पौंड फौन्ड्री टाइप व कित्येक हजार ब्लॉक मोडले आहेत त्याचा दारुगोळा बनेल. ह्या प्लेटांतील टाइप जुन्या प्रद्धतीचा व हल्ली प्रचारांत नसलेला आहे, बुलु, मस्कोजी, पोनेप व वेन्स भाषांतील बायबलांच्या छपाईच्या टाइपावर ह्या गोष्टीचा परिणाम होणार आहे.

शेतकऱ्यांची आर्थिक परिस्थिति व कर्जबाजारीपणा

भिवंडी तालुक्याची तपशीलवार पहाणी

सावकारी व पतपेढ्यांची कर्जे

टाणें जिल्ह्यांतील भिवंडी तालुक्यांतील ७६० शेतकरी कुटुंबांची आर्थिक व सामाजिक पहाणी डॉ. एम्. जी. भगत ह्यांनी करून त्यासंबंधात त्यांनी एक ग्रंथ प्रसिद्ध केला, त्याचा परिचय वाचकांस मागें करून देण्यांत आलेलाच आहे. ह्या ७६० कुटुंबांपैकी ७२१ कुटुंबांचा सभासदत्व या नात्याने सहकारी पतपेढ्यांशी संबंध आहे व त्यांपैकी ६८४ कुटुंबांनी पतपेढ्यांकडून कर्जे घेतलेली आहेत. भिवंडी तालुक्यांतील शेतकऱ्यांनी घेतलेल्या कर्जांची छाननी साठीलप्रमाणें त्यांनी केेली आहे:—(१) सहकारी पतपेढ्यांकडून घेतलेली कर्जे; (२) सावकारांकडून घेतलेली कर्जे; (३) पालेमोडी कर्जे व (४) ऐनजिनसी कर्जे. ७६० कुटुंबांच्या मिळून कर्जबाजारीपणाचा आकडा ३,८०,११५ रु.

८ आ. जसा आहे. म्हणजे दर कुटुंबावर ४०६ रुपयांचा बोजा व दरमागशी ५८ रुपये कर्ज, असा हिशेब होतो. सहकारी पतपेढ्यांकडूनच फक्त कर्ज घेऊन शेतकऱ्यांची पैशाची गरज भागत नाही, ह्यामुळे सावकारांकडूनहि पतपेढ्यांचे सभासद कर्जे काढतात. ६०३ कुटुंबांस सावकारांचे कर्जे आहे व एकूण कर्जापैकी सावकारांकडील कर्ज ६०% इतके आहे. सहकारी पतपेढ्यांकडून शेतकऱ्यांनी घेतलेल्या कर्जांचे, त्यांच्या एकूण कर्जांशी प्रमाण ३३% पडते. कर्जदाराच्या आर्थिक परिस्थितीशी त्याची सावकारांकडून घेतलेली कर्जे प्रमाणबद्ध असतात. चांगल्या कुळांस तारण देतां येतें व त्यांस सावकारांकडून कर्जहि अधिक मिळतें. सहकारी सोसायट्यांकडील कर्जांचा विचार करतां, आर्थिक दृष्टीनें कनिष्ठ असलेल्या शेतकरीच त्यांचा सर्वांत ज्यास्त प्रमाणांत अवलंब करतात असें दिसून येतें. शहाजोग कुळांनी सावकारांकडे जाव व बाकीच्यांनी पतपेढ्यांकडे जावे, ही गोष्ट सहकारी चळवळीच्या दृष्टीनें सचित चिंतनीय आहे. साठील तक्ता पहा.

शेतकऱ्यांचा कर्जबाजारीपणा

कोणाकडून कर्ज घेतले ?	अ		ब		क		एकूण	
	कुटुंबे	रकम	कुटुंबे	रकम	कुटुंबे	रकम	कुटुंबे	रकम
	संख्या	रु.	संख्या	रु.	संख्या	रु.	संख्या	रु.
सावकार	६४	६१,२०६	४१५	१,१७,६५९	१२४	१३,८७६	६०३	१,९२,७४१
सहकारी पतपेढ्या	६७	२६,२१५	४४६	६६,१७८	१७१	१२,३७३	६८४	१,०४,७६६
पालेमोडी कर्जे	१०	१,०९७	१३३	७,६२६	२४	५५४	१६७	९,२७८
ऐनजिनसी कर्जे	३५	८८२	२१	४४८	५६	१,१३०
कर्जे नसलेलीं कुटुंबे	४	...	१५	...	१५	...	३४	...
एकूण		८८,५१८		१,९२,३४५		२७,२५१		३,०८,११५

ह्या तक्त्यांतील कुटुंबांचे अ, ब, व क असे वर्गीकरण केले आहे. ज्या कुटुंबांजवळ १० एकरांपेक्षा अधिक जमीन आहे, किंवा ज्यांस व्यापार इत्यादि धरून चांगली प्राप्ती होते, अशीं कुटुंबे "अ" ह्या वर्गांत आहेत. "ब" वर्गातील कुटुंबांजवळ ५ एकरांपेक्षा अधिक जमीन नाही. ज्यांचेजवळ मुळीच जमीन नाही अथवा असली तरी फारच थोडी आहे व ज्यांचे मजुरीवरच पोट अवलंबून आहे, अशीं कुटुंबे "क" वर्गांत सामील आहेत.

अ वर्गातील कुटुंबांपेक्षा ब वर्गातील कुटुंबांत कर्जदार कुटुंबांची संख्या अधिक आढळते. क वर्गातील कुटुंबांस सावकारांकडून कर्ज मिळणे कठीण जाते. क वर्गातील १८७ कुटुंबांपैकी १७१ कुटुंबांनी पतपेढ्यांकडून कर्जे घेतलेली आहेत.

सावकारांकडून घेतलेलीं कर्जे

सावकारांकडून घेतलेल्या कर्जाची रकम १,९२,७२१ रुपये आहे. ८३,११३ रुपयांचे कर्ज तारणावर घेतलेले आहे. ह्यापैकी ७६,२७७ रुपयांच्या कर्जास जमिनीचे तारण आहे. ६५१६ रुपयांच्या कर्जासाठी दागिने गहाण ठेवण्यांत आलेले आहेत व १२० रुपयांच्या कर्जासाठी कर्जदारांनी नोकरी करण्याचा करार करून दिलेला आहे. कर्ज काढण्याची कारणे पहातां, ३३.७% कर्जे लग्नसर्चासाठी १४.९% कर्जे घरगुती सर्चाकरिता व ८.३% कर्ज जमीन खरेदीसाठी घेतलेली आढळतात. बहुतेक कर्जे उत्पादक कार्यासाठी काढलेली नसल्याकारणाने, त्यांचा बोजा एकसारखा वाढत जातो.

सहकारी पतपेढ्यांकडील कर्जे

७६० कुटुंबांपैकी ७२१ कुटुंबे पतपेढ्यांशी सभासद ह्या नात्याने संबधित आहेत व त्यांतील ६८४ कुटुंबांनी पतपेढ्यांकडून १,०४,७६६ रुपयांचे कर्ज घेतलेले आहे. कर्जदार कुटुंबांचे प्रत्येकी सरासरी कर्ज १५३ रु. आहे. "अ" गटांत ही सरासरी ३९१ रुपये, "ब" गटांत १४६ रुपये व "क" गटांत ७३ रुपये पडते. एकूण कर्जापैकी "अ" गटांतील सोसायट्यांकडे २५%, "ब" गटांतील सोसायट्यांकडे ६३% व "क" गटांतील सोसायट्यांकडे १२% कर्ज आहे. ६८४ कुटुंबांपैकी ३०७ म्हणजे ४४% कुटुंबांनी कर्जावरील व्याज पूर्णपणे दिलेले आढळते. "अ" गटांत अशा कुटुंबांचे प्रमाण ६०% आहे, "ब" गटांत ते ४७% आहे व "क" गटांत ते ३४% आहे.

भिवंडी तालुक्यांतील शेतकरी कुटुंबांची पहाणी करून, सहकारी चळवळीविषयी व्यक्त केलेला डॉ. भगत ह्यांचा अभिप्राय विशेष महत्त्वाचा आहे, कारण सामान्य सिद्धांतास त्यानें मिळत असलेली पुष्टी तपशीलवार माहितीवर आधारलेली आहे. सहकारी संस्थांचे कार्यक्षेत्र व्यापक करून, त्यांत शेतकऱ्यांच्या सर्वांगीण उन्नतीच्या प्रयत्नांचा अंतर्भाव झाला पाहिजे; जमिनीचे उत्पादन वाढवून शेतकऱ्यांची आर्थिक स्थिति सुधारली पाहिजे, इत्यादि ग्रामसुधारणेबाबत योजना त्यांनी नमूद केल्या आहेत व त्यास आधार म्हणून सेडेगांवाचे चित्र त्यांनी शास्त्रीय पद्धतीने रेखाटले आहे. वरील लेखांतील माहिती त्यांच्याच ग्रन्थांतून घेतलेली आहे.

इंडियन इन्स्टिट्यूट ऑफ बँकर्सची परीक्षा, १९४३

प्रॅक्टिस अॅन्ड एं ऑफ बँकिंग, भाग १ ए.

प्रश्न:—'बँकर' कोणास म्हणावे व 'बँकर' या नात्याने त्याची कर्तव्ये काय ठरतात?

उत्तर:—'बँका' व 'बँकर' यांचे व्यवहार अनेक प्रकारचे असल्यामुळे त्यांची सुटसुटीत अशी व्याख्या करणे फार अवघड होऊन बसते आहे; व ही व्याख्या करण्याची अटचण फार हीमतेने जाणवते. सन १८८२ च्या 'बिल ऑफ एक्स्चेंज' या महत्त्वाच्या कायद्यांतही 'बँक' या शब्दापेवजी प्रत्येक वेळी 'बँकर' हा शब्द वापरला आहे.

'निगोशिपवळ इन्स्ट्रुमेंट अॅक्ट' से. २ प्रमाणे बँकिंगचा अर्थ करणाऱ्या व्यक्तीला अगर कंपनीला बँकर असे म्हणता येईल.

जो आपल्या रोजच्या व्यवहारांत लोकांकून आलेले पैसे जमा करतो व ज्यांचकून ते पैसे घेतले असतील त्यांचे 'चिक' स्वीकारून ते पैसे परत करतो त्यास 'बँकर' असे म्हणावे असे 'हार्ट' म्हणतात.

जर 'बँकर'ने सेव्हिंग व चालू सात्यावर ठेवी स्वीकारल्या नाहीत व स्वतःवर काढलेले 'चिक' स्वीकारले नाहीत तसेच गिन्हाइकाकून आलेले कौंस केलेले अगर कौंस न केलेले चेक त्यांचे सातो जमा करणेसाठी घेतले नाहीत तर त्यास 'बँकर' म्हणता येणार नाही, अशीहि एक व्याख्या आहे.

बँकिंगच्या सर्व व्यवहारांचे मुळाशी परस्पर विश्वास व पत ही असतात. लोक बँकांमध्ये विश्वासाने आपला शिलकी पैसा ठेव म्हणून ठेवतात. या ठेवीचा उपयोग व्यापाऱ्यांस व कारखानदारांस कर्जरूपाने भांडवल पुरवण्याकडे होतो व फायदेशीर रीतीने सुरक्षित स्थळी पैसा गुंतला जाऊन ठेवीदारांस लागेल तसतसा पैसा परत मिळत गेल्यास बँकेची पत वाढते व ठेवीदारांचा बँकेवरील विश्वास वाढत जातो. यावरून गिन्हाइकांशी पैसा, पत व भांडवल यासंबंधी जो व्यवहार करतो तो 'बँकर' होय, असे म्हणता येईल.

नोटा काढणे (हिंदुस्थानांत हा अधिकार फक्त रिझर्व्ह बँकेला आहे.), सर्व प्रकारच्या ठेवी स्वीकारणे, प्रॉमिसरी नोटा व बिले 'डिस्कॉट' करणे, आपल्या गिन्हाइकांस कर्जे, ओव्हरडॉफ्टस व कॅशक्रेडिट मंजूर करणे, बगैरे कामेही बँकरला करावी लागतात.

याशिवाय सुधारलेल्या बँका आपल्या देशांतील अगर परदेशांतील बँकांचे एजंट म्हणून काम पहातात. तसेच 'सिक्युरिटीज' विकणे व विकत घेणे, चेक, डि. वॉरंटस, परदेशी बिले बगैरे बसुलीकरता पाठवणे, डिमांड ड्रॉफ्टस काढणे, इत्यादि कामेही त्या करतात.

परदेशी दूरवर प्रवास करणाऱ्या आपल्या गिन्हाइकांना त्यांना पाहिजे असेल तेथे पैसा मिळण्याची सोय व्हावी व परती प्रवासांत जवळ पैसा बाळगण्याचे कारण त्यास पडू नये म्हणून त्यास 'लेटर ऑफ क्रेडिट' देण्याची व्यवस्थाही कांहीं बँकांनी केलेली असते.

तसेच आपल्या गिन्हाइकांच्या मोल्यवान वस्तू स्वीकारून त्या संभाळण्याचा अंदाही कांहीं बँका करतात.

घोडक्यात सांगावयाचे म्हणजे 'बँकर'चे व त्याच्या गिन्हाइकांचे संबंध अत्यंत जिन्हाळ्याचे असतात.

बँकरने एकाद्या इसमाचे साते एकदा उघडते म्हणजे बँकर त्याने काढलेले चेक जोपर्यंत पद्धतशीर व व्यवस्थित आहेत व त्या चेकची रकम भागण्याइतकी शिष्टक जोपर्यंत त्याचे सातो शिष्टक आहे तोपर्यंत ते चेक स्वीकारण्यास 'बँकर' बांधला गेला आहे.

तसेच सातेदाराच्या सात्याची परिस्थिति काय आहे याची माहिती योग्य व पटण्याजोगे कारण असल्याशिवाय 'बँकर'कून बाहेर फुटता कामा नये.

ठेवीदारांशी आलेले त्याचे जिन्हाळ्याचे संबंध लक्षांत घेत बँकरचे हे कर्तव्य ठरते.

एच. व्ही. सहस्रबुद्धे.

राहाणेची व भोजनाची उत्तम सोय

पूना गेस्ट हाऊस

फोन नं. ७७९ गणपति चौक,

व्यवस्थापक

Studies in Agricultural Economics—Study No. 1

THE FARMER HIS WELFARE & WEALTH

BY

DR. M. G. BHAGAT, M. A., Ph. D.

WITH A FOREWORD BY

DEWAN BHADUR

SIR T. VIJAYARAGHAVACHARYA,

K. B. E.

Price Rs. 10 nett

Personally I can honestly call this book a fascinating study. It is so true a picture of the country-side. I congratulate the author on the result.

T. Vijayaraghavacharya.

Published by

THE CO-OPERATORS' BOOK DEPOT
Sir Vithaldas Thackersey Memorial Building
9 Bakehouse Lane, Fort, Bombay.